

MÄLARDALENS HÖGSKOLA
ESKILSTUNA VÄSTERÅS

Mälardalens högskolan
Akademin för hållbarsamhälls - och teknikutveckling. HST
Statsvetenskap 61-90
Uppsats 15 hp, HT 2009

Kameraövervakningens yttring i skolan på mikro och makro nivå

En studie om hur maktutövningen kommer i uttryck genom
övervakningsdiskurser

Handledare: Joakim Johansson

Ana Andric aac06001@student.mdh.se

Innehållsförteckning

1. Introduktion	5
1.1 Syfte och frågeställning	6
1.2 Disposition	6
2. Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning	7
2.1 Teoretiska utgångspunkter	7
2.1.1 Tidigare forskning	10
2.1.2 Övervakning och det moderna samhället	11
2.1.3 Övervakning och makt	12
2.1.4 Diskursanalys – på makro och mikro nivå	13
3. Metod	14
3.1 Urval	14
3.2 Material	15
3.3 Validitet och reliabilitet	16
4. Databearbetning	17
4.1 Diskursteori och textanalys	17
4.2 Diskurspsykologi och samtalsanalys	19
5. Resultat	21
5.1 Resultat av textanalys	21
5.1.1 Övervakning	22
5.1.2 Trygghet genom bevakning	22
5.1.3 Bevakning genom intrång	25
5.1.4 Flytande signifikanter	27
5.1.5 Sammanfattning av textanalys	29
5.2 Resultat av samtalsanalys	29
5.2.1 Övervakningens subjekt och objekt	30
5.2.2 Övervakningens syfte	31
5.2.3 Redskap för förebyggande av otillåtna handlingar	31
5.2.4 Övervakning som kränkning	32
5.2.5 Medveten/omedveten övervakning	33
5.2.6 Sammanfattning av samtalsanalys	34

6. Huvudtolkning.....	35
7. Diskussion	37
8.Källförteckning.....	40
Bilagor	42
Bilaga 1.....	42

Kameraövervakningens yttring på mikro och makro nivå

En studie om hur maktutövningen kommer i uttryck genom
övervakningsdiskurser

Ana Andric

Syftet med uppsatsen var att ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv – undersöka hur övervakning har blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället. För att besvara uppsatsens syfte användes två frågeställningar som vardera berörde framställningen av övervakningsdiskursen. Den ena frågeställningen analyserades på makronivå med utgångspunkt i diskursteori och textanalys av massmediala artiklar. Den andra frågeställningen utreddes genom en diskurspsykologisk ansats på mikronivå, där intervjuer med pedagoger och elever analyserades med hjälp av samtalsanalys. Frågeställningarna tolkades empiriskt för att sedan analyseras gemensamt i en huvudtolkning utifrån teorin om Governmentality. Vad som framkom i huvudtolkningen var att: på både mikro och makro nivå visade resultatet att det sker en positionering av elever som övervakade inom övervakningsdiskursen. Denna positionering är ett uttryck för maktutövning, i synnerhet inom det offentliga rummet och i allmänhet genom samhällsdebatten.

Nyckelord: Governmentality, övervakningsdiskurs, makterrelationer, övervakare och övervakade

1. Introduktion

År 2008 fördes en nationell debatt i media om den ökade kameraövervakningen på Svenska skolor. Denna debatt fördes parallellt med att skolverket och Brå år 2008 fick i uppdrag av regeringen att kartlägga grövre våld i skolan. I en undersökning genomförd av OECD och PISA år 2003 stod skolok, skadegörelse och grovt språkbruk högt procentuellt i den Svenska skolan i förhållande till de resterande europeiska länderna.¹ I skolverkets rapport som utmynnade 2009 var budskapet att våld och kränkningar skulle motverkas genom att skapa en trygghet i skolmiljön. I beskrivningen av insatser vid hot om grövre våld har skolledning och personal rätt att ingripa genom att vidta åtgärder såsom övervakningskameror.² Tryggheten består alltså i att skolledningen inrättar övervakning i skollokaler för att motverka våld och kränkande behandling. År 2009 rapporterade *Tvårsnytt* att kameraövervakning i skolor tillåts efter ett långvarigt motstånd bland politikerna.³ Sedan dess har kameraövervakningen ökat med 150 procent.⁴

Övervakning har blivit ett redskap för att nå målet om att skapa trygghet genom ordning och kontroll i den svenska skolan. Därför kan övervakningen ses som ett modernt fenomen vars användning och utsträckning tar sig i uttryck genom olika former i det moderna samhällets institutioner. Uppsatsens syfte är att undersöka hur övervakning blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället. Utgångspunkten är att studera hur makt konstrueras genom diskursiva diskussioner och argumentationer om övervakning i skolorna genom media – på ett samhälligt plan samt hur makt utövas genom diskursiva relationer mellan de som övervakar och de som övervakas i skolan. På så sätt behandlar studien aspekter av övervakning som diskursivmakt ur ett makro och mikroperspektiv.

För att studera hur makt kommer i uttryck i samhällsdebatten och genom interaktionen mellan de som övervakar och de som blir övervakade krävs det ett annat perspektiv på makt än det som definieras utifrån traditionella statsvetenskapliga termer dvs. genom suveränitet, politik och staten. I den här uppsatsen används begreppet *makt* som en definition av Foucaults *governmentality* som bygger på en maktteori om disciplin. Den disciplinära makten grundar sig i att disciplin fungerar som en teknik för att frambringa ordning och kontroll i den mänskliga mångfalden. Enligt Foucault är makt något som inte låter sig förvaras eller förenas,

¹ PISA 2003

² Skolverket 2009

³ Svt.se 2009:01

⁴ Datainspektionen 2009

den utövas från oräkneliga håll. Det är med andra ord flera olika diskurser som samverkar med varandra och utövar den disciplinära makten. Den statsvetenskapliga anknytningen i uppsatsen grundar sig därför på maktbegreppet samt hur det tar form i text och i social interaktion. För att studera maktens olika former samt hur det tar sig i uttryck genom övervakningsdiskursen på olika samhälliga nivåer används två frågeställningar utifrån ett mikro- och makroperspektiv.

1.1 Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att ur ett socialkonstruktivistiskt perspektiv – undersöka hur övervakning har blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället. I den här uppsatsen kommer diskurser om övervakning och makt att studeras utifrån två frågeställningar ur ett makro- och ett mikroperspektiv dvs. hur diskurser om övervakning framställs på ett samhälligt plan samt hur de framställs i det offentliga rummet och samverkar med diskurser om makt. Konkret ska *makroperspektivet* i undersökningen studera hur diskurser om övervakning och makt framställs i det offentliga samtalet genom föreställningar om kameraövervakning på skolorna i media. *Mikroperspektivet* studeras utifrån det offentliga rummet med avgränsning på skolan – där fokus ligger i att undersöka hur diskursiva relationer och attityder framställs av övervakare och övervakade. Syftet fungerar som en överfråga för att besvara de två andra frågeställningarna i uppsatsen som vardera berör övervakning och makt på olika samhälliga plan.

1. Hur framställs övervakningsdiskurser i Svensk massmedia om kameraövervakning på Svenska skolor?
2. Hur framställs övervakningsdiskurser av övervakare och övervakade?

1.2 Disposition

I uppsatsens Introduktion beskrivs fenomenet övervakning genom debatten i massmedia parallellt med diskussioner om ökat våld, skadegörelse och mobbning i skolan. Där skriver jag också om uppsatsens syfte och frågeställningar samt studiens statsvetenskapliga relevans. I avsnittet Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning sammanfattas de teoretiska utgångspunkterna, tidigare forskning och operationalisering av relevanta begrepp. Den tidigare forskningen berör övervakning som ett modernt fenomen samt övervakning som

kollektivt och individuellt studieobjekt för att belysa maktrelationer i tid och rum och på olika samhälliga plan. Under rubriken Metod redovisas för hur studien genomfördes. Bland annat hur urvalet utfördes, vissa metodologiska överväganden, material samt vetenskapsteoretiska resonemang om studiens validitet och reliabilitet. I delen om Databearbetning presenterades den tvådelade metoden som omfattar diskursteori samt diskurspsykologi. I denna del beskrivs även hur databearbetningen av analysen sker. Resultaten presenteras i två delar, först en textanalys med utgångspunkt i diskursteori som analyseras på makronivå, därefter en samtalsanalys med utgångspunkt i diskurspsykologi som analyseras på mikronivå. I avsnittet Huvudtolkning knyts de empiriska analyserna samman till en helhet för att besvara uppsatsens syfte med utgångspunkt i teoretiska anknytningar. I Diskussionsavsnittet förs en diskussion om studiens resultat med återkoppling till tidigare forskning.

2. Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning

2.1 Teoretiska utgångspunkter

Inom den traditionella statsvetenskapliga disciplinen har den suveräna makten stått i fokus som studieområde. Definitioner av makt utgår ofta ifrån den exekutiva och legislativa makten dvs. möjligheten att sätta agendan, den politiska dagordningen eller möjligheten att påverka någons agerande och fatta beslut. En annan syn på makt som används inom statsvetenskapen är makt som tankekontroll dvs. möjligheten att forma motpartens åsikter. Makt härleds i många situationer till inflytande över individer, grupper och samhällen. I synnerhet definieras makt som ett redskap för inflytande och i allmänhet utifrån normativa beteckningar om vem som styr och vem som lyder i ett samhälle.

I *A radical view* resonerar Steve Lukes kring maktbegreppet inom statsvetenskapen och ifrågasätter den tidigare ”*observerade*” makten som ett ensidigt perspektiv och analys på makt. Inom den traditionella statsvetenskapen har forskningen utgått från att mäta och förklara företeelser om makt genom att studera det som kan iakttas objektivt. Exempel på sådana studier är utfallet av ett val eller andelen utrymme ett parti får i massmedia – som kan härledas till teorier om inflytande och makt. Lukes menar att makt måste studeras i förhållande till ett bredare perspektiv eftersom maktbegreppet är värdeberoende och knutna till vissa på förhand bestämda värderingar.⁵ Detta innebär att den traditionella synen på

⁵ Lukes 1986:30

maktrelationer mellan dem som styr och lyder ifrågasätts utifrån antaganden om att makt bygger på olika intressen och är ett relationellt begrepp som grundar sig på olika anspråk av denna relation. Om den traditionella statsvetenskapliga förståelsen av makt grundar sig på att A utövar makt över B vidgar Lukes begreppet makt genom att hävda maktens olika former och beroendeförhållanden. Detta gör Luke genom att presentera tre olika dimensioner av makt som teoretiska utgångspunkter och empiriska redskap för att studera begreppet.

Den första dimensionen av makt omfattar beslutsfattande, intressen som bygger på politisk aktivitet, observerade konflikter samt politiska frågor. Den första dimensionen av makt kan härledas till aktivitet och avsiktlighet. Den andra dimensionen innebär studiet av politiska beslut och inflytande över den politiska dagordningen och bör i likhet med den första dimensionen studeras i samband med maktutövning. Den tredje dimensionen skiljer sig från de två första och är Lukes utveckling av det traditionella angreppssättet på makt inom statsvetenskap. Den tredje dimensionen studerar även beslutsfattande som kan, till skillnad från de övriga dimensionerna, studeras på olika samhälliga nivåer och inte enbart utifrån exekutiva eller legislativa sammanhang. Vidare studeras subjektiva och reala intressen samt latent konflikter som uppstår öppet och dolt i samhället. På vilket sätt skiljer sig analysen av makt mellan de två första dimensionerna och den tredje? Lukes menar att de två första dimensionerna av makt är begränsade då de enbart studerar observerade konflikter och utesluter de dolda. I denna analys av makten skiftar beroendeförhållande mellan A och B då A kan utöva makt över B genom att påverka, forma och bestämma preferenser på samma sätt som B kan influera och påverka det politiska beslutsfattande och makten dvs. A. Dessa tre dimensioner betecknas även som maktens tre ansikten.

En annan kritik mot den traditionella statsvetenskapliga synen på makt utgår från ett *socialkonstruktivistiskt perspektiv*. Socialkonstruktivismen grundar sig på antaganden om att människor i samspel med varandra konstruerar verkligheten. Varje relation som människor träder in präglas av makt. Människor är en del av skapandet och upprätthållandet av makten. Enligt Burr finns det fyra nyckelpremisser som bör vara gemensamma inom socialkonstruktivismen, varav det första innebär att förhålla sig kritisk till självklar kunskap.⁶ Eftersom socialkonstruktivismen utgår från att diskurser är språkliga och att vi samtliga föds in i ett språk av betydelse och regler – kan språket också låsa oss fast vid en viss förståelse om verkligheten, t.ex. skillnaden mellan manligt och kvinnligt.⁷ Därför bör diskursanalysen

⁶ Burr 2003: 2

⁷ Burr 2003: 3

ställa sig kritiskt till de allmängiltiga observationerna av verkligheten. Liksom Lukes förhåller sig socialkonstruktivismen kritiskt mot i förhand bestämda kunskapsanspråk på verkligheten samt värdeobjektiv kunskap om samhället.

Den andra premissen innebär att vår verklighet är historisk och kulturspecifik. Burr menar att vår förståelse av världen bygger på historiska men även kulturella förändringar som vi format över tid och rum genom språket.⁸ Oavsett grad av förändring eller utveckling kan varken den ena eller andra kulturen ta sig rätten att definiera den rätta kunskapen. Ett exempel är den kritiserade etnocentrismen i västvärlden. Den tredje premissen innebär att det finns ett samband mellan kunskap och sociala processer.⁹ Det är genom socialinteraktion som kunskapen produceras. Den fjärde nyckelpremissen syftar till ett samband mellan kunskap och social handling. Detta innebär att den förståelse människan befinner sig i (en viss diskurs) avgör även människans sätt att handla och agera.¹⁰ Människor med olika verklighetsuppfattningar kan komma i konflikt med varandra eftersom deras språkliga referensram skiljer sig åt, därmed även deras sätt att interagera och agera. Eftersom våra konstruktioner av verklighet är knutna till maktrelationer sker en exkludering av vissa människor med andra referensramar. Denna kritik av Statsvetenskapens traditionella förståelse av makt gör det möjligt att tillämpa andra analysmetoder och teoretiska angreppssätt som bygger på andra preferenser än relationen mellan A och B eller den mellan de som styr och lyder. Det tillåter även uppsatsens syfte att studera mångfalden av data samt relationen mellan förflutet –nutid och framtid. Det ger utrymme för att undersöka maktens utformning och framställning utifrån olika nivåer i samhället. För att besvara uppsatsens syfte och frågeställningar har jag valt att använda mig av Foucaults teori om *governmentality* som är ett led ur socialkonstruktivismen och kan ses som en fjärde dimension av Lukes tredimensionella analys om maktens tre ansikten.

Governmentality bygger på en maktteori om disciplin, dvs. den disciplinära makten. Enligt Foucault är makt något som inte låter sig förvaras eller förenas, den utövas från oräkneliga håll. Det är med andra ord flera olika diskurser som samverkar med varandra och utövar den disciplinära makten. ”Governmentality sysselsätter och infiltrerar olika diskurser som annars inte relateras till politisk makt eller staten”.¹¹ Vidare sker maktutövningen underifrån, makten är inte förstående utan inneboende i andra typer av relationer vilket gör att det finns makt i

⁸ Burr 2003:4

⁹ Burr 2003:5

¹⁰ Burr 2003:5

¹¹ Brown 2006: 81

alla former av relationer. Dock kan makten förflyttas från situation till situation, beroende på vilken diskurs individen representerar. Den inneboende makten kommer framförallt i uttryck genom den socialisation, eller normalisering, som individer genomgår i livet. Enligt Brown utgör inte staten den styrande makten, istället är det kunskap och institutioner som genom rationalitet och diskursiv makt producerar och organiserar individer (*subjekten*) och samhället.¹²

Makten bör förstås inom ramen för social kontroll och disciplin. Disciplinen fungerar som en teknik för att frambringa ordning och kontroll i den mänskliga mångfalden. Detta görs genom en såkallad normaliseringsprocess som finns i alla samhälliga institutioner, denna process sker genom hela livet. Från det att människan föds genomgår den en rad institutioner och i samtliga av dessa institutioner finns guider om hur individer bör uppföra sig. Detta är en form av social kontroll som vägleder individer till ett visst beteende i samhället. Enligt Foucault kan en individ aldrig bli helt normaliserad, institutioner kan dock skapa ett samvete som leder till ett medvetande hos individen. Detta gör att ansvaret ständigt överförs på individen. Därav är makten produktiv och kan skapa och upprätthålla tolerans hos individer och samhällen. Med denna teoretiska utgångspunkt har jag valt att undersöka hur övervakning har blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället utifrån de två frågeställningarna om hur övervakningsdiskurser framställs i Svensk massmedia om kameraövervakning på Svenska skolor samt hur övervakningsdiskurser framställs av övervakare och övervakade.

2.1.1 Tidigare forskning

I denna uppsats behandlas övervakning som ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället. Studien berör såväl historisk, filosofisk som politisk forskning om makt. Eftersom den teoretiska anknytningen utgår ifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv är det av vikt att studera maktrelationer och sociala konstruktioner över tid och rum. Därför kan inte diskurser om makt och övervakning studeras som en separat företeelse eftersom diskurserna samverkar och är beroende av varandra. Under denna del i uppsatsen vill jag skildra hur diskurser om makt förändrats över tid och rum samt hur makt blivit ett uttryck för övervakning genom Foucaults skildring av straffets utveckling.¹³ Den tidigare forskningen kommer även beröra övervakningen som diskurs samt hur den konstrueras i maktrelationer.

¹² Brown 2006:79

¹³ Foucault 1974

Vidare studeras övervakning som ett kollektivt men även individuellt fenomen, därav används både ett makro- och mikroperspektiv. Eftersom frågeställningarna berör olika samhälliga plan kommer forskningen att belysa hur diskursen om övervakning kan studeras utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på dessa olika plan.

2.1.2 Övervakning och det moderna samhället

För att förstå övervakning som ett modernt fenomen och uttryck för ett samtida samhälle bör maktutövningen ses i förhållande till den historiska kontexten. För att skildra utvecklingen av relationen mellan makt och övervakning används Foucaults teori om övervakning och straff.¹⁴ I övervakning och straff skildrar Foucault det historiska straffet i förhållande till det samtida straffet som ett resultat av en förändrad samhällig utveckling och ideologi. Det som är gemensamt för det historiska och det moderna straffet är att *straffet* i sig, i större bemärkelse inriktar sig på kollektiv avskräckning mot brottsliga handlingar än individuell bestraffning av enskilda gärningar. Enligt Foucault kännetecknades det historiska straffet av *kroppsstraffning*.¹⁵ Straffet var alltså inriktat på att plåga kroppen genom diverse tortyrmetoder såsom hängning, avhuggning eller bålbränning. Straffet genomfördes ofta publikt genom ceremonier och ritualer. Enligt Foucault var straffet utformat som ett skådespeleri där domaren och brottslingen bytte roller – en del av en strategi för att vänja åhörarna vid själva *straffets* grymhet och att de på så sätt tar avstånd från avvikande handlingar.¹⁶

Det moderna straffet bytte ut bestraffningen mot kroppen för *själen*. ”Eftersom det inte längre är kroppen, måste det vara själen”, skriver Foucault.¹⁷ Genom att kroppsstraffningen försvann upphörde även skådespeleriet och de kollektiva ritualerna och ceremonierna. Det moderna samhället och ideologi krävde en rationalisering av straffet på ett mer effektivt och sparsamt sätt men som ändå hade funktionen att avskräcka medborgarna från lagöverskridande handlingar. Först under hälften av 1800 –talet försvann all form av kroppslig tortyr i västvärlden.¹⁸ Formen för det moderna straffet handlar först och främst om brottslingen – dennes egenskaper vid verksställandet av brottet. Alltså står individen eller rättsobjektet i fokus för straffet och dennes ansvar för den brottsliga handlingen. Rollerna kastas om i det moderna straffsystemet, där domare och experter har som mål att förstå och

¹⁴ Foucault 1974

¹⁵ Foucault 1974: 17

¹⁶ Foucault 1974: 15

¹⁷ Foucault 1974: 24

¹⁸ Foucault 1974:23

förklara brottslingens beteende snarare än att döma och bestraffa. Det moderna straffet följer vissa åtgärder för att få den dömda att vilja önska sig att den levde efter lagen, dessa åtgärder omfattar säkerhet som innebär övervakning, förvisning och förmyndarskap i syfte att förse den dömda med medel att klara av ett *normalt* beteende.¹⁹ För ett anständigt beteende kan leda till kortare strafftid. Vidare omfattar det moderna straffsystemet en rad bedömare (*övervakare*) såsom psykologer, ämbetsmän, tjänstemän och väktare som har i uppgift att verkställa den rättsliga proceduren.²⁰ Domaren är med andra ord inte ensam om att döma om det moderna straffet.

Foucaults teori om övervakning och straff kan härledas till det moderna samhällets maktutövning genom övervakning. Att straffet har gått från kollektiv och kroppslig bestraffning till ett dolt och mildrat straff av själen är ett uttryck för en ny maktteknik. Enligt Foucault är straffmetodens förvandling en historisk utveckling som åstadkommit nya maktförhållanden mot objektet.²¹ Individen har blivit ett objekt för det rättsliga ingripandet och det samhälliga tvångssystemet, en del av ett kunskapsanspråk om att fostra och leda individen till ett själsligt medvetande om sina handlingar. Den nya tekniken är också ett uttryck för att på ett effektivt sätt organisera och disciplinera ett flertal individer med få resurser. Enligt Foucault existerar numera straffet som ett abstrakt medvetande hos lagöverskridare och andra samhällsmedlemmar, detta medvetande har ersatt tidigare straffsystem som medborgarna behövt bevittnat och brottslingarna varit tvungna att utsättas för.²²

2.1.3 Övervakning och makt

Eftersom uppsatsens syfte är att studera diskurser om övervakning och makt utifrån två frågeställningar ur ett makro- och ett mikroperspektiv dvs. hur diskurser om övervakning framställs på ett samhälligt plan samt hur det framställs i det offentliga rummet och samverkar med diskurser om makt – bör en begreppsdefinition av *diskurser* redogöras. Enligt Giddens innebär *diskurs* en referensram för all tänkande inom en viss samhällig sfär.²³ Foucault använder sig av *diskursbegreppet* som ett bestämt sätt att tala eller att tänka om verkligheten som förenas av gemensamma antaganden och utgångspunkter.²⁴ ”Discourses are practices

¹⁹ Foucault 1974:27

²⁰ Foucault 1974:29

²¹ Foucault 1974:33

²² Foucault 1974:16

²³ Giddens 2003:553

²⁴ Foucault 1970

which form the object of which they speak”, uttrycker Foucault själv vid en installationsföreläsning vid College de France.²⁵ Burr menar att diskurser kan härledas till en sammansättning av meningar, mönster, metaforer, historier och berättelser som tillsammans utgör olika versioner av utsagor.²⁶ Godtar vi en specifik utsaga och delar vi dess bild av verkligheten befinner vi oss i en gemensam diskurs. I denna uppsats kommer diskursen att ses som ett regelverk som lägger grunden för hur *sanningen* ses och upplevs – i kombination med ovan angivna operationaliseringar.

Diskurser fungerar som maktordningar dvs. maktrelationer som subjektet aldrig kan ställa sig utanför. Makten är alltså inte förstående utan inneboende i olika typer av konstellationer vilket gör att det finns makt i alla former av relationer. Diskurser är såväl skapare som förtryckare av subjekten. Foucaults studie av makt grundar sig i förhållande mellan makt, ideologi och diskurs i relation till de moderna organiserade systemen. Det är utifrån detta perspektiv som syftet i denna studie ställs och teoretiskt analyseras. *Övervakning som diskurs* och maktordning ska därför konkret studeras genom fenomenet övervakning i skolan. Det är det talade språket och den skrivna texten som står i fokus denna uppsats. Att genomföra en studie utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv innebär också att upptäcka och synliggöra de olika maktrelationerna. Övervakningsdiskursen ska därför studeras utifrån hur diskurser om övervakning och makt konstrueras i det offentliga samtalet genom diskussioner och argumentationer i media om kameraövervakning på skolorna. Samt att framställningen av diskursiva relationer ska undersökas utifrån attityder kring kameraövervakning genom intervjuer med övervakare och övervakades egna utsagor.

2.1.4 Diskursanalys – på makro och mikro nivå

Enligt Burr kan ett mikro- och makroperspektiv utifrån socialkonstruktivismen studeras på skilda sätt men det finns i huvudsak två skilda fokus vid en sådan analys.²⁷ En analys ur ett mikroperspektiv inriktar sig på studiet av strukturen i språket som används i interaktion mellan människor. Makroanalysen utgår ifrån studiet av övergripande lingvistiska och sociala strukturer i ett samhälle som konstruerar vårt sociala och psykologiska beteende.²⁸ De två angreppssätten kan härledas till diskurspsykologi samt diskursteori.

²⁵ Foucault 1970

²⁶ Burr 2003

²⁷ Burr 2003:20

²⁸ Burr 2003: 21

Inom mikroperspektivet ses social konstruktion som ett uttryck för vardaglig diskursiv interaktion mellan människor. Makt ses som en effekt av diskursen.²⁹ Enligt Potter & Wetherells är diskurser tolkningsrepertoarer som används som resurser i social interaktion.³⁰ Inom diskurspsykologin ligger fokus på studiet av jaget, den andra och verkligheten. Repertoarer ger människor möjlighet att konstruera sina egna verkligheter och uppfattningar om den sociala världen. Enligt Winther Jorgensen & Phillips fokuserar diskurspsykologin i större utsträckning på människors aktiva användning av diskurser som verktyg i konkret interaktion tillskillnad från diskursteorin som är intresserad av hur diskurser påverkar våra handlingsmöjligheter.³¹ Utifrån diskurspsykologi ämnar uppsatsens besvara den andra frågeställningen om framställning av övervakningsdiskursen. Eftersom frågeställningen har sin utgångspunkt i det offentliga rummet, på mikronivå, syftar studien till att förstå hur individer framställer diskurser om övervakning samt hur makutövningen formas i detta samspel mellan de som övervakas och de som övervakar. Enligt Burr studerar makroperspektivet konstruktioner av språket genom sociala strukturer, sociala relationer eller institutionell praktik.³² Uppsatsens andra frågeställning om hur övervakningsdiskurser framställs i svenska massmedia har sin utgångspunkt i ett makro perspektiv för att på ett övergripande samhälligt plan studera de föreställningar som uttryck i debatten om övervakning som grundar sig i makt genom textens betydelse.

3. Metod

I den här uppsatsen används två mätinstrument för att besvara undersökningens övergripande syfte samt de två frågeställningarna. Metoden i den här uppsatsen är en Diskursteori och en Diskurspsykologi. En textanalys har genomförts utifrån en diskursteoretiskt ansats samt en samtalsanalys med ett diskurspsykologiskt metodförförande. Den första frågeställningen har analyserats utifrån texter ur massmedia om övervakningsdiskurser på skolor i Sverige. Den andra frågeställningen studerades med hjälp av intervjuer med elever och pedagoger på två olika skolor i mellan Sverige.

3.1 Urval

I den här studien genomfördes ett strategiskt urval av texter i massmedia samt valet av intervjurespondenter. Analysmaterialet som användes för att besvara den första

²⁹ Burr 2003:21

³⁰ Potter & Wetherells 2000:114

³¹ Winther & Phillips 1999:28

³² Burr 2003:22

frågeställningen om hur övervakningsdiskurser framställs i svensk media består av två debattartiklar och en insändare, varav en i DN, en annan i NT och den tredje i LT.³³ Valet av de två lokala nyhetstidningarna *Norrköpings nyheter* (NT) och *Länstidningen Södertälje* (LT) bestod i att debatten om kameraövervakning uppstod i samband med att städernas kommunala skolor i ett tidigt skede installerat kameraövervakning. Valet av artikeln i DN utgick från en debattartikel publicerad av Datainspektionen som belyste problematiken med kameraövervakning. Det var av vikt att finna artiklar som både framställde för och nackdelar med övervakning i skolan. En avgränsning genomfördes om val av nyhetstidningar där tre dagstidningar av varierande storlek står till grund för den diskursteoretiska analysen. Ett annat motiv till valet av artiklar grundar sig i att materialet bör vara av argumenterande art.³⁴ Artiklarnas omfång eller utrymme i massmedian var inte relevant för denna studie då fokus låg i att studera specifika utsagor och företeelser om övervakningsdiskurser och inte kvantitativa data eller mängder av utsagor som förekom i artiklarna. För att besvara den andra frågeställningen dvs. hur övervakningsdiskurser framställs av övervakare och övervakade i det offentliga rummet så genomfördes intervjuerna på två skolor i mellan Sverige. Offentligt rum innebär en bebyggelse inom- eller utomhus där delar eller helheten av allmänheten har tillträde. Skolan har till sin struktur och miljö en karaktär av det offentliga rummet som dessutom är tillgängligt för undersökningar av detta slag. Respondenterna i undersökningen består dels av tre elever och dels av tre pedagoger, sammanlagt sex stycken respondenter. Syftet var att studera två olika urvalsgruppers utsagor om upplevelser kring övervakning, inte minst för att dessa två grupper har olika roller i skolan och i det offentliga rummet. Anledningen till att endast dessa urvalsgrupper intervjuades var för att de ständigt samspelar och interagerar i den offentliga miljön. För att göra en avgränsning av offentliga rum valdes två skolor som är utrustade med övervakningskameror.

3.2 Material

Materialet som användes i undersökningen var tre argumenterande texter från tre olika nyhetstidningar i Sverige samt intervjuer med sex respondenter varav tre pedagoger och tre elever på två grundskolor i mellan Sverige. De tre texterna som analyserades var två debattartiklar och en insändare som har en argumenterande karaktär om övervakning på skolor i Sverige. Eftersom undersökningen använder sig av ett kvalitativ diskursanalytisk och socialkonstruktivistiskt perspektiv var det av vikt att belysa skilda utsagor och framställningar

³³ DN: 2008-10-02, LT: 2008-10-23, NT: 2008-09-18

³⁴ Creswell 1998: 234

av kameraövervakning i skolor. Därav är innehållet och texten i fokus för analysen och inte omfånget av debattartiklarna vilket varierar i denna studie. Intervjumaterialet består av två urvalsgrupper med pedagoger och elever. Intervjuerna har genomförts i olika miljöer vilket kan ha påverkat forskningssituationen och därmed respondenternas svar dock inte i den mån att det kan ha påverkat undersökningens resultat. Pedagogerna består av lärare, fritidspedagoger och andra personal i skolan som arbetar med tillsyn av elever. Samtliga elever som intervjuades var över 16 år, detta för att undvika att begära föräldrarnas muntliga eller skriftliga samtycke.³⁵ Könfördelningen varierar något mellan urvalsgrupperna, detta kommer dock inte att redovisas i resultatet då jag inte anser att det är relevant för studiens syfte. Intervjuerna spelades in på band med en diktafon och det är de transkriberade intervjuerna som ligger till grund för analysen.

3.3 Validitet och reliabilitet

Vad gäller validiteten dvs. i vilken utsträckning datan representerar det undersökta fenomenet, menar jag på att den är hög. Detta genom att ha genomfört en textanalys av tre artiklar som speglar debatten i media nationellt om övervakningsdiskursen samt att sex intervjuer har genomförts med två urvalsgrupper kring framställningen av övervakningen på skolan dvs. i det offentliga rummet. Den externa validiteten, dvs. studiens generaliserbarhet finns ingen avsikt att uppnå utifrån socialkonstruktivistiska antaganden om att sanningen inte går att nå.³⁶ Den här undersökningen studerar specifika framställningar av övervakningsdiskursen och berör endast tre debattartiklar samt sex respondenter och kan därmed inte anses som allmängiltig.

Viss problematik kan finnas då det gäller uppsatsens reliabilitet, med andra ord vilken tillförlitlighet som finns i den data som insamlats.³⁷ Vid intervjun som genomfördes med en av pedagogerna i ett arbetsrum på en skola, så passerade ett flertal andra pedagoger under intervjun. Detta kan ha stört respondentens svar och bidragit till att de blivit mer begränsade. Ytterligare en aspekt som kan ha påverkat forskningssituationen var att intervjuerna genomfördes i olika miljöer. För att ytterligare öka reliabiliteten i undersökningen konstruerades ett frågeformulär där frågorna var olika för pedagoger och elever, detta för att få möjlighet att ställa frågor som syftar till att besvara uppsatsens syfte och frågeställning

³⁵ Vetenskapsrådet: 1999

³⁶ Winther Jorgensen & Phillips 1999:21

³⁷ Wedin & Sandell 2004:91

utifrån de två olika roller pedagoger och elever har i skolan.³⁸ I textanalysen argumenteras den goda reliabiliteten genom val av argumenterande artiklar som belyser olika aspekter i framställningen om övervakningsdiskursen i skolan. I övrigt anser jag att studien har uppnått reliabilitetskravet då mätinstrumenten som användes i analysen för att besvara frågeställningarna var mest lämpade utifrån ett makro- och mikroperspektiv. Vid intervjuer användes ett diskurspsykologiskt perspektiv och vid textanalys ett diskursteoretiskt perspektiv för att analysera framställningar av övervakningsdiskursen. Slutligen har jag systematiskt redovisat för hur studien genomfördes.

4. Databearbetning

4.1 Diskursteori och textanalys

Syftet med den första delen av analysen i den här uppsatsen är genomförandet av en diskursanalys av mediala texter. Den första frågeställningen ska analyseras utifrån tre artiklarna om hur övervakningsdiskurser framställs i svenska massmedia. Denna del av syftet ska besvara på ett övergripande samhälligt plan. Diskursteori syftar till att förstå den sociala världen som en diskursiv konstruktion, där alla former av sociala fenomen kan analyseras med diskursanalytiska redskap.³⁹ Inom diskursteori använder man sig av en viss begreppsapparat för att utvidga en textanalys utifrån den sociala kontexten som studeras. Artikulation innebär att diskursen måste ställas i relation till andra tecken för att ge mening och tillsammans skapar olika artikulationer en strukturerad helhet dvs. en diskurs.

”... diskursteorin är intresserad av att analysera hur strukturen i form av diskurser konstitueras och förändras, och det gör den genom att se på hur artikulationerna hela tiden producerar och ifrågasätter eller omformar diskurserna”.⁴⁰

Eftersom diskursteorin har sin grund i poststrukturalistisk teori finns ett antagande om att diskurser inte är slutna, istället formas diskurser i ständigt interaktion med varandra.⁴¹ Diskursen övervakning kan alltså inte studeras som en separat företeelse då den formas och omformas av andra diskurser. Då element ses som delar av tecken i en artikulation innebär

³⁸ Se bilaga 1 och 2

³⁹ Winther Jorgensen & Phillips 1999:31

⁴⁰ Winther Jorgensen & Phillips 1999:37

⁴¹ Winther Jorgensen & Phillips 1999:13

moment skilda positioner som blir artikulerade inom en diskurs.⁴² Element kan ses som tecken vars innebörd eller betydelse inte är definierad. Winther Jorgensen och Phillips menar att diskurser försöker göra elementet till ett moment genom att fylla dess betydelse och innebörd och detta kallas även för en tillslutning.⁴³ De moment som är öppna för tillskrivning eller reartikulation är flytande signifikanter. Enligt Winther Jorgensen & Phillips är flytande signifikanter de tecken som diskurser försöker tillskriva nya betydelser.⁴⁴ Det är utifrån dessa tillskrivelser – om vilka tecken som ska dominera det diskursiva fältet som Laclau & Mouffe myntar begreppet diskursiv kamp. Det är en kamp för att uppnå hegemoni och ha rätten att definiera samma tecken.⁴⁵ Nodalpunkter är en annan begreppsapparat som används inom diskursteorin och har en särskild ställning som överordnat tecken vilka de övriga tecknen organiseras och definieras utifrån. I denna uppsats utgör nodalpunkten olika diskurser kring framställningen om övervakning i massmedia vilka de andra får sin bestämda betydelse i relation till övervakningsdiskursen. Enligt Winther Jorgensen & Phillips etableras diskurser som en totalitet och varje tecken fastställs som moment genom relationer till andra tecken vilket gör det möjligt att eliminera andra betydelser som tecknen kan ha.⁴⁶ Alla betydelser som utesluts kallas diskursiva fält där det råder mångtydlighet. Det är just denna mångtydlighet som gör det möjligt att artikulera rådande diskurser genom att ge dem ny betydelse vilket innebär att alla sociala handlingar är ett uttryck för betydelsemöjligheter inom tecknen. Vidare menar Winther Jorgensen och Phillips att diskurser är tillfälliga tillslutningar där diskursen inom en viss kontext i tid och rum är fixerade på ett bestämt sätt vilket inte innebär att diskursen alltid är tillsluten.⁴⁷ En annan begreppsapparat som används i en diskursteoretisk analys är ekvivalenskedjor som beskriver begrepp som står i relation till ett visst tecken som ger dem betydelse. Begreppen kan vidare stå i opposition eller en positiv relation till tecknet. Ett exempel kan vara lärare som i pedagogikdiskurser står i opposition till dåliga betyg och skolk men i positiv relation till närvaro och bra betyg.

För att besvara den första frågeställningen om hur övervakningdiskurser framställs i svenska massmedia genom kameraövervakning i skolan använder jag mig inledningsvis i databearbetning av identifiering av meningar och ord som upplevdes centrala för uppsatsen och som gav mening till det som kunde utläsas i debattartiklarna. Vidare konstruerade jag

⁴² Laclau & Mouffe 2001:105-106

⁴³ Winther Jorgensen & Phillips 1999:34

⁴⁴ Winther Jorgensen & Phillips 1999:35

⁴⁵ Laclau & Mouffe 2001:134

⁴⁶ Winther Jorgensen & Phillips 1999:33

⁴⁷ Winther Jorgensen & Phillips 1999:36

diskursiva ramar utifrån de ovan nämnda uttrycken som utgör moment i de olika diskurserna och relationen dem emellan. Detta skedde exempelvis genom att finna artikuleringar kring framställningen om övervakning, där de olika diskurserna gav uttryck för kategoriseringar och positioneringar av övervakningens subjekt och objekt. Därpå delades diskurserna in i deldiskurser vilka uppkom i materialet och tog form i ekvivalenskedjor där de centrala tecknen kunde relateras till andra tecken. Deldiskurserna gav upphov till det dominerande diskurserna om framställningen av övervakning i skolan som artikulerades i artiklarna. Därefter identifierades nodalpunkterna samt de flytande signifikanta vilka gav upphov till diskursens innehåll. Med hjälp av det flytande signifikanterna kunde jag avgöra huruvida diskurserna stod i relation till varandra, antingen genom hegemoniska eller antagonistiska förhållanden. Utifrån textanalysen försökte jag identifiera hur övervakning framställs i svensk media om kameraövervakning på svenska skolor. Vidare analyserade jag hur övervakningen kunde positioneras i respektive diskurser och vad denna positionering innebar.

4.2 Diskurspsykologi och samtalsanalys

I den andra delen av databearbetningen genomförs en diskurspsykologisk analys av de sex intervjuer med tre elever respektive tre pedagoger. Denna del av syftet berör frågeställning två, om hur övervakningsdiskurser framställs av övervakare och övervakade. Pedagogerna positioneras härmed som övervakare i det diskursiva fältet och elever som de övervakade. Denna typ av subjektspositionering jag själv konstruerar för att besvara frågeställningen utgår från de olika roller parterna har i det offentliga rummet dvs. skolan. Pedagogerna har i ansvar att agera med tillsyn av elever och eleverna har skyldighet att handla utifrån denna tillsyn i skolan. Enligt Winther Jorgensen och Phillips konstrueras subjektpositioner och identiteter genom tillslutningar av tidigare diskursiva praktiker som gett uttryck för en viss uppfattning kring en identitet, dessa är dock tillfälliga tillslutningar och möjlighet för nya skapanden av identiteter är därmed möjliga.⁴⁸ Eftersom jag valt att analysera två urvalsgrupper i relation till varandra konstruerades två subjektspositioner i en given kontext. Jag har därmed inte låst diskurserna eller gjort dem till givna subjektspositioner. Inom diskurspsykologi är diskursen öppen för förändring där olika positioneringar kan upplösas och ombildas.⁴⁹

⁴⁸ Winther Jorgensen & Phillips 1999:107

⁴⁹ Wintherher Jorgensen & Phillips 1999:108

”I diskurspsykologin argumenteras det för att våra sätt att förstå och kategorisera världen inte är universella utan historiskt och sociala specifika och därmed kognitiva”.⁵⁰

Diskurspsykologin delar den gemensamma poststrukturalistiska ansatsen om att språket är en social praktik som skapar den sociala världen och föreställningar kring den.⁵¹ Diskurspsykologin intar ett mikroperspektiv till skillnad från de övriga diskursanalytiska förhållningsätten då intresset ligger i att studera mänsklig praktik. En annan skillnad är att diskurspsykologin empiriskt analyserar konstruktioner av diskurser genom språkbruket i givna kontexter.⁵² Studieområden inom diskurspsykologin är attityder, gruppbildningar, identitetsbildningar och konflikter som sker inom dessa områden. Detta till skillnad från den traditionella kognitiva socialpsykologin. Enligt Winther Jorgensen och Phillips utgår diskurspsykologin ifrån att attityder styr människors handlingar genom mentala bedömningar av den sociala föreställningen om världen.⁵³ Diskurser ses i förhållande till resurser som individer använder i interaktion. Individen definierar sig själv i relation till diskursen. Liksom diskursteorin använder diskurspsykologi en begreppsapparat för att förklara det analytiska tillvägagångssättet inom metoden. Reflexivitet innebär att beskrivningar av verkligheten såväl representerar som konstruerar ett visst kunskapsanspråk. Forskarens egna erfarenheter omskapas i forskningsprocessen och kan därmed vara en del i den diskursiva kampen om rätten att identifiera och dominera. Reflexivitet kan även ses i förhållande till förförståelse vilket behandlas i de flesta kvalitativa analyser. För att minimera reflexivhetsproblemet har jag systematiskt redovisat för hur undersökningen genomfördes, intervjuerna bandades och transkriberades i detalj samt att intervjufrågorna till respondenterna var öppna och noga formulerade så att jag inte styrde svaren. Detta resonemang berör i stor utsträckning reliabiliteten i undersökningen. Ett annat begrepp som används inom diskurspsykologin är tolkningsrepertoarer dvs. föreställningar om diskurser i social interaktion.⁵⁴ Diskurser definieras utifrån all typ av verbal och skriftlig interaktion.

”Syftet med diskurspsykologi är att identifiera de diskursiva praktiker vari kategorierna konstrueras”.⁵⁵

⁵⁰ Winther Jorgensen & Phillips 1999:100

⁵¹ Winther Jorgensen & Phillips 1999:97

⁵² Winther Jorgensen & Phillips 1999:97

⁵³ Winther Jorgensen & Phillips 1999:101

⁵⁴ Winther Jorgensen & Phillips 1999:114

⁵⁵ Winther Jorgensen & Phillips 1999:115

Jag har genomfört en diskurspsykologisk samtalsanalys av sex respondenter som utgör två urvalsgrupper som består av pedagoger (övervakare) och elever (övervakade). Fokus i databearbetningen består i urvalsgruppernas framställningar och attityder om övervakning. Syftet är att undersöka hur maktdiskurser konstruerar subjekt och objekt positioner inom övervakningsdiskursen. Wetherells och Potters diskursiva konstruktion används som ett empiriskt angreppssätt för att besvara frågeställningen. Diskursiv konstruktion studerar hur bruk av vissa tolkningsrepertoarer, såsom makt och övervakning konstrueras på vissa bestämda sätt.⁵⁶ Kategorisering står i fokus för analysen där människor kategoriserar och kategoriseras i förhållande till varandra. I ett inledande stadium kodades materialet och teman skapades utifrån de mönster av utsagor som framkommit av intervjuerna. Mönster i materialet visade på hur utsagorna förhåller sig till varandra. Enligt Winther Jorgensen & Phillips placerar forskaren textfragment i kategorierna.⁵⁷ Teman identifierades, formulerades och omformulerades under analysprocessens gång utifrån den teoretiska referensram som använd i uppsatsen. Utifrån Faircloughs teknik om sökande efter krispunkter dvs. tecken på konflikter i interaktionen analyserades maktrelationer mellan urvalsgrupperna. Slutligen hittades dominerande kategorier av framställningen kring övervakning. Vilket mönster eller tema som upprepas i empirin är centralt för de dominerande kategorierna.

5. Resultat

I denna del av uppsatsen presenteras resultatet av databearbetningen i två delar då metoden i undersökningen grundar sig på en tvådelad analys av frågeställningarna. Textanalysen redovisas med utgångspunkt i diskursteori och samtalsanalysen utifrån en diskurspsykologisk ansats. I resultatdelen besvaras frågeställningarna utifrån empiriska utgångspunkter om framställning av övervakningsdiskurser för att sedan i en huvudtolkning knyts samman med syftet samt analyseras utifrån de teoretiska referensramarna om övervakning och makt.

5.1 Resultat av textanalys

Det har visat sig finnas två huvudsakliga inriktningar när det gäller *framställning* av kameraövervakning på Svenska skolor i massmedia. De två dominerande diskurser som framställs i textanalysen är **trygghet genom bevakning** samt **bevakning genom intrång**. Inom dessa två dominerande diskurser berörs även andra deldiskursen kring framställningen

⁵⁶ Winther Jorgensen & Phillips 1999:124

⁵⁷ Winther Jorgensen & Phillips 1999:122

av övervakning i den svenska skolan. Det är deldiskurserna som ligger till grund för hur dessa dominerande diskurser framställts genom artikuleringar i svenska massmedia samt de tecken som återfinns i deldiskurserna som bildar ekvivalenskedjor. Resultatet i textanalysen kommer att delas upp utifrån respektive dominerande diskurs, dvs. huvuddiskurs samt att deldiskurserna kommer att presenteras inom dem. Vidare kommer de tecknade ekvivalenskedjorna som hjälpt till att identifiera de diskurser som framställts i media att presenteras. Inledningsvis redovisar jag för de maktdiskurser som jag funnit inom diskursen övervakning som existerar inom varje diskurs men som tar olika former.

5.1.1 Övervakning

Övervakningsdiskursen kom alltså att domineras av två framställningar i textanalysen, nämligen trygghet genom bevakning samt bevakning genom intrång. Inom de två dominerande framställningarna fann jag fyra deldiskurser varav två inom respektive dominerande diskurser vars betydelse utgick från två centrala nodalpunkter. Inom diskursramen ”Trygghet genom övervakning” kallas nodalpunkten för rationell brottsprevention och inom denna fanns två deldiskurser av betydelse dvs. hotet mot tryggheten samt övervakning som tillsyn där kameraövervakning i svenska skolor artikulerades i texterna utifrån ett rådande hot samt tillsyn genom övervakning av hotet. Inom den andra dominerande diskursen ”bevakning genom intrång” återfanns två deldiskurser varav ”integritet” var den ena och ”övervakningsnivån” var den andra. Bevakning i den personliga sfären utgör nodalpunkten.

5.1.2 Trygghet genom bevakning

Utifrån det material som används har en dominerande diskurs om trygghet genom bevakning framställts. Diskursens nodalpunkt kallas för **rationell brottsprevention** då den har en särskild ställning som överordnat tecken i analysen till vilka de övriga tecknen organiseras och definieras utifrån. Diskurser om övervakning genom trygghet är i denna analys artikulerade genom momentens organisation i form av kedjor som innehåller olika meningar och ger nodalpunkten sin betydelse. I denna textanalys är alltså rationell brottsprevention, med andra ord, förebyggande av brott nära sammanlänkade till föreställningar om trygghet genom kameraövervakning. Den första deldiskursen som identifieras är **hotet mot tryggheten** som framställs och konstrueras i form av nedanstående artikuleringar:

” Varje år utsätts våra skolor för bränder, fönsterkrossning och stölder för mångmiljonbelopp. I det perspektivet förundras jag

över att det över huvudtaget förekommer en debatt om kameraövervakning för att förhindra skadegörelse och brott.”

NT

”Stöld, skadegörelse och brott har blivit allt vanligare på Sveriges skolor. För att komma tillrätta med dessa problem tycks alltfler skolor anse att kameraövervakning är lösningen.” DN

”Nyligen tog också utbildningsnämnden ett initiativ att utreda utvändiga bevakningskameror och andra säkerhetsåtgärder på samtliga förskolor och skolor. På så vi hoppas vi kunna förhindra den omfattande skadegörelsen och de bränder som idag inträffar allt för ofta.” LT

I det empiriska materialet som användes i textanalysen i form av debattartiklar och insändare framkom att föreställningar om kameraövervakning på svenska skolor argumenterades utifrån ett *rådande hot mot tryggheten*. Detta hot beskrivs genom föreställningar om ett utbrett våld som är resurskrävande, omfattande samt allt vanligare. Det framgår inte av materialet vem som utgör hotet dock går det att utläsa att hotet mot tryggheten *sker i och mot det offentliga rummet*, dvs. skolan i form av skadegörelser och brott som kräver invändig och utvändig bevakning. Brotten som skolan utsätts för sker genom skadegörelser, bränder, fönsterkrossning och stölder. Vidare påvisar materialet att föreställningar kring kameraövervakning på skolorna i massmedia ses som lösningar till hotet om tryggheten och säkerhetsåtgärder för att förebygga brott. Kameraövervakning beskrivs som en allt vanligare metod där användning av övervakningstekniker inte ens behövs diskuteras – detta framgår av den andra och tredje artikulationen. Den andra deldiskursen som identifieras inom den diskursiva ramen för *rationell brottsprevention* är *övervakning som tillsyn* för att förhindra hotet mot tryggheten. Denna deldiskurs står i relation till artikuleringar om kameraövervakningens allt större acceptans på skolorna.

”Om en skola upprepade gånger utsätts för fönsterkross eller stöld är det för mig helt naturlig sak att övervaka skolan med kameror...”. NT

”... vi tänker absolut inte sluta med den här sortens övervakning. Tvärtom. Kameror ger nämligen tryggare skolor”. LT

”... allt fler skolor väljer att kameraövervaka elever, antalet kameror som installerats har också skjutit i höjden”. DN

Dessa artikulationer visar på utsagor och argumentationer om kameraövervakning som ett givet *redskap för tillsyn och kontroll* inom skolan. Inom den första artikulationen konstrueras framställningen av kameraövervakning utifrån begreppet *naturligt*. Något som är naturligt kan också vara biologiskt eller givet. Det härleder också till föreställningar om att det naturliga är på ett visst sätt eller bör vara på vissa sätt dvs. en allmängiltig kunskap. Det är svårt att ifrågasätta det naturliga. I den andra artikulation inom deldiskursen **övervakning som tillsyn** betonas användning av kameraövervakning som *absolut*. Precis som i det talade språket utgör betoning av vissa ord den stavelse man lägger trycket på genom att t.ex. höja rösten. I text förekommer betoning av ord genom att använda sig av olika uttryck som härleder läsarens uppmärksamhet. En annan betoning som artikuleras i samma diskurs är ordet *tvärtom*, argumentationen av kameraövervakning kommer inte att minska – tvärtom, den kommer att öka. Tolkningen av dessa betoningar på ord inverkar på hur framställningen av kameraövervakning i skolor skildras i svenska massmedia. Den dominerande diskursen om **trygghet genom bevakning** framställs på ett tydligt sätt i utsagorna av den andra artikulationen. Den tredje artikulationen ger svaret på *vem som övervakas*, nämligen elever. Valet av övervakningen i skolan handlar alltså inte bara om tillsyn, det berör i stor utsträckning kontroll. Den tredje artikulationen skiljer sig åt från de andra två artikulationerna, just för att den betonar *tillsynen mot någon* istället för *tillsyn mot något* (såsom brottsliga handlingar, vandalisering, bränder). I de andra diskurserna artikuleras kameraövervakning som en riktad bevakning av objektiva företeelser. Dock artikuleras övervakningen som riktad mot subjekspositioner i den tredje artikulationen inom deldiskursen **övervakning som tillsyn**. Enligt Winther Jorgensen och Phillips får tecken betydelse genom att skiljas åt från varandra men det betyder inte att orden som används fått en slutgiltig betydelse.⁵⁸ Tecknen kan ha en varierande betydelse som uppstår i olika relationer och kan ha olika betydelser eftersom deras betydelser ännu inte är fastställda. I den här analysen varierar framställningen och artikulationen om kameraövervakningens *objekt* genom tillsyn av *något* eller av *någon*. I textanalysen framkommer att deldiskursen ”**övervakning som tillsyn**” i vissa situationer artikuleras som tillsyn av brott, skadegörelse eller bränder och i andra sammanhang artikuleras deldiskursen som tillsyn av elever. Detta är ett exempel på ekvivalenskedjor som beskriver begrepp som står i relation till vissa tecken

⁵⁸ Winther Jorgensen & Phillips 1999:17

som ger dem betydelse. Samt i vilken position begreppet står i relation till varandra och vad denna positionering innebär. Nedan följer ett exempel på en möjlig ekvivalens kedja vars betydelse inte är fastställd och varierar men där tecknen får sin betydelse genom de deldiskurser som används dvs. **hotet mot tryggheten** samt **övervakning som tillsyn**:

Rådande hot mot trygghet – hotet i och mot det offentliga rummet - redskap för tillsyn av kontroll – naturligt och absolut – tillsyn av något eller någon

5.1.3 Bevakning genom intrång

Den andra dominerande diskursen som gick att finna i materialet var alltså **bevakning genom intrång**. Diskursens nodalpunkt kallas för **bevakning i personlig sfär**. Personlig sfär är förknippat med vissa rättigheter en individ har genom rätten att bevara sin integritet. Syftet är att se om det råder enighet eller motsättningar i textanalysen kring definitionerna av bevakning i den personliga sfären. Den första deldiskursen som identifierades i materialet och som artikulerades var **”integritet”**.

”På respektive skola är det några få personer, i regel rektor ... som har tillgång till det filmade materialet. Med hänsynstagande till integritetsaspekterna får den behöriga personalen endast granska bilder vid händelser av våld, hot, mobbning....”. LT

”...helt nyligen fick vi en förfrågan från en skola som vill använda internet-an slutna övervakningskameror så att föräldrar själva ska kunna övervaka sina barn”. DN

Framställningen av **integritet** artikuleras i texterna utifrån skolornas rätt till övervakning samt skyldigheter att ta hänsyn till dem som övervakas. I det andra citatet artikuleras särskilda bestämmelser och rutiner vid kameraövervakning. Övervakningen kretsar kring en bestämd grupp av personer med överordnade *befogenheter att övervaka*. Artikuleringen framställer övervakningen i skolan som en begränsad del av personer får ta del av men som flertalet utsätts för. Denna typ av relation som artikuleras kring övervakning och integritet positionerar *subjekten i skolan* mellan de som övervakas och övervakar. Däremot är inte subjektpositionerna homogena, detta framgår i artikulationen då befogenheter till övervakning varierar mellan de subjekt som övervakar. Befogenheterna att övervaka kan också utvidgas utanför det offentliga rummet genom internet – ansluten kameraövervakningen som föräldrar kan få tillgång till, vilket framgår av det andra citatet. Alltså varierar

subjektspositioneringen för dem som övervakar genom ökade eller begränsade tillgång till kameraövervakningen. I denna relation har dock *eleverna en given subjektsposition* som övervakade. Det är vidare elevernas integritet som artikuleras i texterna med utgångspunkt i hänsynstagande. Hänsynstagandet till integritet i den personliga sfären står i konflikt med det regelverk som omfattar det offentliga rummet där elever lyder under skolplikt och har inget val att neka övervakningen. Eftersom diskursen nodalpunkt är **bevakning i personlig sfär** är det den som fixerar betydelsen hos elementen ”*befogenheten att övervaka*”, ”*positionering av subjekt i skolan*” samt ”*elevernas givna subjektsposition*”. Dessa bildar en ekvivalenskedja av betydelse. I denna del av analysen har jag studerat hur positioneringen av subjekt sker inom det sociala rummet.⁵⁹ Jag har även kartlagt kollektiva identiteter, mellan dem som övervakar och blir övervakade, i det sociala rummet, dvs. skolan.

I den andra deldiskusen som framkom inom den centrala diskursen om ”**bevakning genom intrång**” var **övervakningsnivån**. Övervakningsnivån i skolorna indikerar huruvida bevakningen sker genom intrång samt hur det påverkar framställningen av bevakning i den personliga sfären.

”De skolor som idag har invändiga kameror, både synliga och osynliga, bevakar bland annat korridorer, bibliotek, datasalar och elevskåp.” LT

”Vår bedömning är att skolvärlden går emot en övervakningsnivå som vi på andra arbetsplatser skulle reagera starkt emot”. DN

”Unga människor lär sig tidigt att acceptera att bli övervakade. Att konstant vara övervakad blir då helt naturligt när man växer upp”.

NT

Deldiskursen **övervakningsnivån** uttalar sig om att det sker en viss överkapacitet av kameraövervakning på de Svenska skolorna. I det andra citatet artikuleras just denna bedömning genom att framställningen av övervakningsnivån på skolan sker i högre utsträckning än i andra offentliga rum i samhället. Alltså framställs övervakningsnivån genom att den i större utsträckning omfattar *elevernas personliga sfär*. Av det första citatet framgår att elevernas bevakning både är synlig och osynlig i det offentliga rummet. Övervakningskamerorna är placerade strategiskt i det sociala rummet så att bevakningen sker

⁵⁹ Winther Jorgensen & Phillips 1999:58

där elever vistas och interagerar. Även om elever och annan skolpersonal delar tillgång till det sociala rummet artikulerar det tredje citatet att bevakningen är riktad mot elever och inte personal. Enligt Winther Jorgensen & Phillips interPELLERAS individer i bestämda positioner dvs. subjektpositioner som kretsar kring vissa förväntningar i en given tid och i ett givet rum.⁶⁰ Citatens artikuleringar positionerar elever som objekt för övervakningen samt skolpersonalen som subjekten för denna bevakning. Den tredje artikuleringen framställer övervakningsnivån på skolan som en *inlärningsprocess*, där elever lär och accepterar att bli övervakade. Övervakningsnivån framställs som en naturlig konsekvens av inlärningsprocessen. Genom att eleverna accepterar övervakningen blir den en naturlig del av elevernas liv. Inlärningsprocessen förutsätter vissa *förväntningar på subjektet* om hur den ska uppföra sig och agera i det sociala rummet.⁶¹ Dessa förväntningar bygger på normer och regler som tillämpas och upprätthålls av övervakare och övervakade. Samtliga artikuleringar inom deldiskursen **övervakningsnivå** är eniga om elevernas subjektposition – att det är elevernas personliga sfär som övervakas. Detta utesluter dock inte att det ändå kan finnas konflikter med andra positioner inom diskursen. Enligt Winther Jorgensen & Phillips kan subjektpositionen befinna sig i osynlig konflikt med andra positioneringar som är ett uttryck för hegemoniska processer.⁶² Denna konflikt kan även beskrivas som en kamp för att uppnå hegemoni och få rätten att positionera och definiera subjekten. *Mästersignifikant* tillika nodalpunkt innebär att diskurserna ger ett innehåll till en viss identitet eller en position som subjektet intar. Det är genom att knyta ihop dessa signifikanter och tecken till ekvivalenskedjor som individen konstitueras en identitet. Utifrån deldiskurserna **Integritet** och **Övervakningsnivå** får huvuddiskursen **Övervakning genom intrång** sin betydelse genom att tecknen knyts samman i kedjor som utgör: *personlig sfär- inlärningsprocess- förväntningar*

5.1.4 Flytande signifikanter

I textanalysen framkom att vissa element i artikulationerna tillskriver diskurser. Diskurser försöker fixera elementen till moment genom att fylla dess betydelse och innebörd. De moment som är öppna för tillskrivning kallas för flytande signifikanter. Tillskrivelser av elementen kan leda till konflikter mellan olika diskurser. När diskurser står i konflikt med varandra uppstår antingen ett antagonist förhållande eller en hegemonisk relation mellan

⁶⁰ Winther Jorgensen & Phillips 1999:48

⁶¹ Winther Jorgensen & Phillips 1999:48

⁶² Winther Jorgensen & Phillips 1999:49

diskurserna.⁶³ I denna studie har antagonism framkommit i textanalysen genom att olika identiteter hindrat varandra. Den första flytande signifikanter jag funnit inom huvuddiskursen *trygghet genom bevakning* där det råder kamp om vem eller vad som är kameraövervakningsobjekt samt vem övervakningsdiskursen representerar. Framställningar av kameraövervakning i skolor har kunnat urskiljas genom att artikuleringar inom deldiskursen *övervakning som tillsyn* positionerar övervakningens objekt olika inom diskursen. Huvudsakligen positioneras övervakningsobjektet som en subjektposition dvs. som elever men det förekommer även positionering av övervakning mot ett objekt eller en handling (såsom våld, mobbning, skadegörelse, bränder). Inom deldiskursen *övervakning som tillsyn* riktas kameraövervakningen både mot specifika subjektpositioner (någon) samt mot objekt (något).

Inom huvuddiskursen *bevakning genom intrång* har signifikanter kartlagts utifrån nodalpunkten personlig sfär. Min förförståelse var att den personliga sfären borde representera vissa rättigheter individen har såsom rätten att bevara sin integritet. Inom deldiskursen *integritet* fixeras betydelsen hos elementen till ”*befogenheten att övervaka*”, ”*positionering av subjekt i skolan*” samt ”*elevernas givna subjektposition*”. Individen dvs. eleven struktureras diskursivt genom en given subjektposition i förhållande till framställning om kameraövervakning på svenska skolor. Detta kallas även för mästernsignifikant då elevens subjektposition som övervakad står i relation till andra positioner i det offentliga eller sociala rummet. Denna relation grundar sig på rätten att övervaka vilket framgår av tilldelade befogenheter i det offentliga rummet, befogenheter elever saknar. Det positionerar eleven i en situation som övervakad.

I deldiskursen *övervakningsnivån* har denna mästernsignifikant förstärkts genom framställningar av övervakningsdiskursen i Svenska skolor. Genom artikuleringar om en ökad övervakningsnivå på skolor i förhållande till övriga offentliga rum berörs elevens personliga integritet i större utsträckning än andra subjekt i samhället. Vidare har jag upptäckt resultat av hegemoniska förhållanden i framställningen av övervakningsdiskurser i Svenska skolor. Att artikulera kameraövervakning som ett redskap för inläring är ett uttryck för betydelsebildningar och maktförhållanden som är svåra att ifrågasätta. Detta framgår av artikulationerna genom att övervakningen framställs som en naturlig del inom inlärningsprocessen vilket eleverna lär sig att acceptera. Genom att eleverna accepterar

⁶³ Winther Jorgensen & Phillips 1999:55

övervakningsförhållanden produceras och konstitueras övervakningen som något givet, det givna är svårt att ifrågasätta. Övervakningsdiskursen konstituerar och reproducerar inlärningsprocessen genom vissa normativa föreställningar om övervakningen på skolorna. Det konstruerar även förväntningar kring de som övervakas i det offentliga rummet.

5.1.5 Sammanfattning av textanalys

Textanalysen berör frågeställningen om hur övervakningsdiskursen konstrueras i massmedia om kameraövervakning på svenska skolor. Textanalysen har visat att diskurser inom Svensk massmedia kom att domineras av två framställningar om kameraövervakning på Skolor, nämligen trygghet genom bevakning samt bevakning genom intrång. I framställningarna av huvuddiskursen **trygghet genom bevakning** artikuleras inom deldiskursen *övervakning som tillsyn* att det råder konflikt bland artikulationerna (tecknen) om *vem* eller *vad* som övervakas. I framställningar av huvuddiskursen **bevakning genom intrång** upptäcktes både mästersignifikanter och hegemoniska förhållande inom deldiskurserna. *Övervakningsnivån* samt *integritet* analyserades i förhållande till nodalpunkten personlig sfär som kom att omfatta eleven i denna textanalys. Inom deldiskursen *Integritet* ger mästersignifikanten personlig sfär subjektet innehåll genom att eleven struktureras diskursivt i en given subjektsposition i förhållande till framställning om kameraövervakning på svenska skolor. Denna subjektsposition står i relation till andra positioner i det offentliga rummet. I deldiskursen *Övervakningsnivå* framkom det hegmoniska förhållande mellan övervakare och övervakade genom att övervakningskameror framställs och används som inlärningsprocesser i skolan. Framställningarna förmedlar normativa förväntningar av elever genom denna inläring.

5.2 Resultat av samtalsanalys

Denna studie är kvalitativ och med hjälp av diskurspsykologiska redskap är syftet att analysera hur maktdiskurser konstruerar subjekt och objekt samt hur dessa positioneras inom övervakningsdiskursen. Analysen berör frågeställningen hur övervakningsdiskurser framställs av övervakare och övervakade. Utifrån det transkriberade materialet har teman kodats genom mönster och utsagor som ligger till grund för de dominerande kategorierna om framställningen kring övervakning på skolan. De mönster och teman som upprepas i empirin är centralt för hur de dominerande kategorierna skapats. I denna samtalsanalys kom fem teman att identifieras som betydelsefulla för att besvara frågeställningen samt ge en skildring av både urvalsgruppernas framställning av positionerna som övervakare och övervakade i skolan. Dessa teman är *övervakningens subjekt och objekt*, *övervakningens syfte*, *redskap för förebyggande av otillåtna handlingar*, *övervakning som kränkning* samt *medveten/omedveten*

övervakning. Ett grundläggande krav inom forskning är att förhålla sig till forskningsetiska principer, för att bevara respondenternas identitet anonym har urvalsgrupperna kodats om till E 1-3 (elev) samt P 1-3 (pedagog).

5.2.1 Övervakningens subjekt och objekt

Inom diskursen övervakningens subjekt och objekt skildrar elever och pedagoger olika framställningar av kameraövervakningens subjekt och objekt. Elevernas utsagor tyder på att det är dem som blir övervakade tillskillnad från pedagogerna som anser att övervakningen omfattar samtliga eller specifika företeelser i skolan.

”Det är typ vi som går på skolan som kamerorna är till för”. E2

*”Kameraövervakningen är inte riktad mot specifika elever...ehm..
snarare specifika händelser...”*. P1

”... jag tror det kameror är till för allas säkerhet”. P1

”... det är klart dom filmar oss vem annars”. E3

Det framgår av citaten att föreställningar kring vem som övervakar och blir övervakad skiljer sig åt mellan elever och pedagoger. Elevernas utsagor utgår ifrån att de är dem som blir övervakade på skolan. Denna positionering kan enligt diskurspsykologiskt angreppssätt vara ett uttryck för avlagring dvs. en given identitet i en given tidpunkt och kontext. Eftersom identiteter är flexibla och individen har ett flertal identiteter så kan eleven genom en tillfällig tillslutning välja en möjlig identitet. Identiteten av att vara övervakad – i skolan under en viss tid. Vidare framgår det av elevernas utsagor en uttalad gemenskap i att vara övervakad, detta genom att eleverna refererar till ett ”vi” och ett ”oss”. Denna gemenskap omfattar även tillslutningar som sker genom identifikation med andra elever och samhörigheten där emellan. Pedagogernas tolkningsrepertoarer kring framställningen av övervakningens objekt och subjekt inriktar sig dels på att övervakningen omfattar samtliga samt att övervakningen omfattar något. En av pedagogerna positionerar sig därmed som en del i den diskursiva strukturen dvs. som övervakad. Pedagog 1 uttalar sig inte om sin egen positionering i det offentliga rummet utan om övervakning av objekt (en händelse). Dock har pedagog 1 gjort anspråk på att det sker en övervakning av det offentliga rummet och att den är riktad mot något.

5.2.2 Övervakningens syfte

Syfte med kameraövervakning på skolan presenteras i preventivt syfte av pedagogen och som ett redskap mot skadegörelse och stöld av elever. För eleverna kan kamerorna användas när sociala handlingar sker i form av skadegörelse men också efter att handlingarna skett genom att personalen har tillgång till kameran och kan se vad som hänt.

”... klotter, våld, mobbning och allt sånt där”. E1

”Vi har övervakningskameror för att vi har datorer... alltså alla i skolan får datorer så om nån skulle tagit nån data typ eller något skulle ha försvunnit kan dom kolla...” E3

”Övervakningskamerorna är till för att skapa trygghet och säkerhet i skolmiljön och fungerar bra i preventivt syfte”. P3

Pedagogens tolkningsrepertoar uttalar sig om säkerhet och trygghet i den offentliga miljön. Pedagogens utsagor utgår från att tryggheten och säkerheten skapas preventivt genom övervakningskameror. Preventivt innebär också ”förebyggande” och ”förhindrande”, alltså upprätthålls säkerheten genom att förhindra osäkerhet. Min tolkning är att det finns en outtalad osäkerhet i den offentliga miljön som kan hindras genom övervakningskameror. Elevernas utsagor omfattar inte ett specifikt tempus, övervakningen för dem sker i nuet, dåtiden och framtiden. Övervakningen tolkas som konstant. Eleverna ger dock svar på den uttalade osäkerheten i skolan som innebär stöld, klotter, våld och mobbning.

5.2.3 Redskap för förebyggande av otillåtna handlingar

Urvalsgrupperna som består av elever och pedagoger skildrar övervakningsdiskursen i skolan som ett förebyggande syfte gentemot otillåtna handlingar. De otillåtna handlingarna artikuleras av pedagogerna som en problembild i skolmiljön. Eleverna använder mer konkreta sociala handlingar som tolkningsrepertoarer för att skildra övervakningens förebyggande syfte.

”Det är klart att övervakningen har ett förebyggande syfte för att komma åt elever som gör otillåtna handlingar på skolan såsom stölder, skadegörelser, våld och annan kränkning”. P2

”Om jag säger såhär... ehm, vi har lyckats att komma åt stora problem med elever som skapat problem i skolmiljön”. P1

”Om det blir bråk i skolan kan dom kolla upp vem det är.. vilka personer... om det blir stort, det brukar ju hända i vår skola ibland. Jag har varit med i ett bråk förut. Det är många som knarkar och sådär ... om det skulle bli smuggel och sånt där, allt kan hända då finns kameror”. E2

”hm... det händer ju så mycket... krossade rutor, inbrott... precis som jag sa, så det är väl bra att ha sånt när det händer då kan personalen se vad de rör sig om”. E3

Utifrån pedagogernas utsagor kan kameraövervakning som förebyggande syfte av otillåtna handlingar tolkas som diskursiva konstruktioner av kategoriseringar inom den offentliga miljön. Genom bestämda tolkningsrepertoarer tenderar pedagogerna att kategorisera elever som en problembild på skolan. Detta gör pedagogerna genom särskilda bruk av diskurser såsom stöld, skadegörelse, våld, kränkningar och problem- vilka elever använder i och mot den offentliga miljön, genom diskursiv praktik. Alltså är redskap för förebyggandet av otillåtna handlingar riktat mot eleven. Även om otillåtna handlingar är svåra att definiera skildras normativa förväntningar i utsagorna om vissa sätt som är tillåtna och andra inte. Elevernas utsagor tenderar även att kategorisera in skolpersonalen som övervakare då tolkningsrepertoarer kring pedagogerna härleds till ”dom” och ”personalen”. De som har tillgång till övervakningen. Eleverna beskriver kameraövervakningen som ett förebyggande redskap genom ”smuggel”, ”bråk”, ”skadegörelse” och ”inbrott”. Problemen artikuleras som sociala handlingar och inte som specifika subjekt.

5.2.4 Övervakning som kränkning

Samtliga respondenter i undersökningen upplevde en viss problematik med kameraövervakning i skolan. Dock skiljer sig framställningarna i upplevelsen kring övervakning mellan pedagogen och eleverna då pedagogen hänvisar till skolans rutiner vid övervakning som lösning på problemet. Enligt eleverna känns övervakningen inte bra.

” Visst kan jag förstå integritetsaspekterna vid kameraövervakning och det tar skolan hänsyn till genom att eleverna informeras vid terminens start och godkänner de villkoren”. P1

” ehm...hur ska jag lägga upp det... jag tycker inte om att bli filmad, alltså jag gör inget dåligt... och sådär, det känns bara inte bra”. E1

”Alltså det känns bra på ett sätt men på ett annat sätt känns det inte bra, det kan ju finnas människor som inte vill vara med på filmer och så... t.ex. jag skulle inte vilja ha övervakningskameror ... för ibland någon vill ta kort på mig, det vill jag inte”. E2

Pedagogens uttalande inom ramen för temat övervakning som kränkning härleds till bestämmelser och rutiner skolan har vid kameraövervakning. Hänsynstagandet för integritetsaspekterna innebär att informera elever om skolans bestämmelser vid kameraövervakning genom informerat samtycke. Min tolkning är att pedagogen utnyttjar en bestämd identitet som en resurs i övervakningsrepertoaren genom att konstruera elever som en fast identitet genom att ta hänsyn till den grupp av elever som utsätts för kameraövervakningen. Hänsynstagande kan innebära ”konsideration” och ”beaktning” av elevens upplevelser av övervakningen men är inte detsamma som att låta eleven vara delaktig i beslutet om övervakningen. Elevernas känslor av kameraövervakning uttrycks genom motstånd. Varken E1 eller E2 tycker att kameraövervakningen känns bra.

5.2.5 Medveten/omedveten övervakning.

Under temat medveten/omedveten övervakning går det att urskilja mönster utifrån elevernas utsagor. Eleverna vet vart de synliga kamerorna är placerade på skolan. De är också medvetna om att det existerar osynlig övervakning. De utger dock att kamerorna inte berör dem i samma utsträckning. Pedagogerna är väl medvetna om både de synliga och osynliga kamerornas placering.

”Vi i personalen vet om vart kamerorna är placerade, både de synliga och de dolda”. P3

”Jag tänker inte så mycket på det längre... ehm minns att en kamera var i korridoren” E1

”... kamerorna är oftast placerade i korridorer, samlingsplatser, utanför caféet eller vid matsalen... det finns också någon vid huvudingången. Men ofta placeras det där elever vistas mest”. P1

”... mmm.. jag tror det finns nån vid entréen och nån vid kafeterian men jag vet inte om det finns dom som inte syns. Säkert finns det de men det vet vi inte. Man orkar inte bry sig efter ett tag... det blir liksom vanligt”. E2

Som ovan skrivet går det att urskilja ett mönster utifrån elevernas utsagor om övervakningsrepertoaren i skolan. Eleverna vet vart kamerorna är placerade dock berörs de inte av kamerorna i samma utsträckning genom citatet ”tänker inte på det så mycket längre” samt ”man orkar inte bry sig efter ett tag”. En tolkning som kan göras är att eleverna är medvetna om att de är övervakade men att övervakningsdiskursen lyckats implementerats i den offentliga miljön så att övervakningen är en del av den sociala interaktionen. Pedagogernas utsagor bekräftar den strategiska övervakningen i det offentliga rummet genom att hänvisa kameraövervakningen till de rum där den sociala interaktionen är som mest frekvent.

5.2.6 Sammanfattning av samtalsanalys

Samtalsanalysen berör frågeställningen om hur övervakningsdiskurser framställs av övervakare och övervakade. Det har gått att urskilja krispunkter och mönster av betydelse i samtalsanalysen mellan pedagoger och elever och dessa kan sammanfattas enligt följande: Beroende på vilken placering övervakningsdiskursen får genom pedagogernas eller elevernas utsagor så kan tolkningsrepertoarerna inta olika positioner inom samma diskurs. Ett exempel på detta skildras under temat *Övervakningens subjekt och objekt* där föreställningar kring vem som övervakar och blir övervakad skiljer sig åt mellan elever och pedagoger. Denna framställning tyder på avlagring som innebär en given identitet vid en given tidpunkt. Ibland identifierar sig pedagogen som den övervakade i en given kontext och vid en viss tidpunkt. Det framgår även av samtalsanalysen att pedagoger och elever använder olika tolkningsrepertoarer vid framställningen av *övervakningens syfte*, där pedagoger framställer en outtalad osäkerhet och elever syftar på konkreta handlingar som kan hota säkerheten. Inom temat *redskap för förebyggande av otillåtna handlingar* går det även att finna så kallade krispunkter mellan urvalsgrupperna då pedagogerna kategoriserar elever som problembilden i det offentliga rummet och eleverna istället framställer de förebyggande åtgärderna riktade mot sociala handlingar. I temat *övervakning som kränkning* utnyttjar pedagogen en bestämd identitet som en resurs i övervakningsrepertoaren genom att konstruera elever som en fast identitet genom att ta *hänsyn* till den grupp av elever som utsätts för kameraövervakningen. Slutligen i temat *medveten/omedveten övervakning* gick det att urskilja vissa mönster utifrån elevernas utsagor om övervakning som innebar att eleverna ansåg kameraövervakningen som en del i den offentliga miljön och något de inte reflekterade över. Detta bekräftades av pedagogerna.

6. Huvudtolkning

I denna del av uppsatsen analyseras frågeställningarna utifrån de empiriska resultaten med utgångspunkt i teoretisk anknytning om governmentality och det övergripande syftet om hur maktutövning kommer i uttryck genom övervakningsdiskurser i det moderna samhället. Jag är medveten om att de empiriska och teoretiska tolkningarna som genomförst i uppsatsen inte är de enda då de har utgångspunkter i bestämda diskursanalytiska metoder och teoretiska anknytningar. Analysen lyfts här till en teoretisk abstraktionsnivå. De övergripande tolkningarna om hur övervakning har blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället analyseras utifrån Foucaults teori om governmentality tillsammans med de empiriska undersökningarna av de två frågeställningar utifrån ett makro och mikro perspektiv. Maktutövningens uttryck genom övervakningsdiskursen i det moderna samhället utgår från de empiriska framställningarna som analyserats genom texter i massmedia och i den sociala interaktionen mellan de som övervakar och blir övervakade dvs. urvalsgrupperna som består av pedagoger och elever. Det är artikulationerna och tolkningsrepertoarerna kring framställningen om övervakning som gett *uttryck* för hur makt konstrueras, rekonstrueras och upprätthålls genom sociala handlingar.

De empiriska resultaten på makro nivå omfattar frågeställningen: hur övervakningsdiskurser framställs i Svensk massmedia om kameraövervakning på Svenska skolor. Övervakningsdiskursen kom att domineras av två framställningar i textanalysen, nämligen trygghet genom bevakning samt bevakning genom intrång som artikulerades genom fyra deldiskurser. I huvuddiskursen trygghet genom bevakning konstrueras övervakningsdiskursen inom ramen för deldiskursen *övervakning som tillsyn*. Artikulationer inom denna deldiskurs har visat att det råder konflikt mellan vad som anses vara övervakningens subjekt. I huvuddiskursen bevakning genom intrång har övervakningssubjektet konstituerats genom deldiskursen *integritet* där eleven (subjektet) har fått sitt innehåll som den övervakade genom att subjektet strukturerats diskursivt i en given position och i en given kontext. Enligt Foucault är det kunskap och institutioner som genom rationalitet och diskursiv makt producerar och organiserar individer (*subjekten*). Den diskursiva maktutövningen och positioneringen av eleven inom ramen för det offentliga rummet och övervakningen sker alltså i relation till andra positioner inom det sociala rummet. Subjektet interPELLERAS en bestämd position av andra diskurser som i den här studien interPELLERAS genom debatten kring övervakningskameror. Elevens identitet som övervakad följer vissa förväntningar som vidare

artikuleras genom deldiskursen *övervakningsnivå*. Förväntningarna på eleven konstrueras genom sociala inlärningsprocesser som upprätthålls med kameraövervakning. Dessa sociala inlärningsprocesser förmedlar normativa förväntningar av eleverna i det offentliga rummet. Denna tolkning kan härledas till Foucault såkallde sociala kontroll, där makten bör förstås inom ramen för disciplin. Disciplinen fungerar som en teknik för att frambringa ordning och kontroll i mångfalden av elever. Övervakningen fungerar som ett verktyg för att upprätthålla den sociala kontrollen. Den inneboende makten kommer framförallt i uttryck genom den socialisation, eller normalisering, som individer genomgår i livet genom de institutioner eller offentliga rum individen befinner sig i. I samtliga av dessa institutioner finns guider för hur individer bör uppföra sig. Detta är en form av social kontroll som vägleder individer till ett visst beteende i samhället. Övervakningsdiskursen ställer alltså krav på elevens sociala interaktion och handlingsmönster inom ramen för dennes subjektsposition och det sociala rummet.

Det empiriska resultatet på mikronivå har studerats utifrån frågeställningen om hur övervakningsdiskurser framställs av övervakare och övervakade. Resultatet i mikroanalysen visar att maktutövningen sker underifrån, den är inte förstående utan inneboende i andra typer av relationer vilker gör att det finns makt i alla former av relationer. I denna analys framkom fem olika teman som kunde sammanfatta utsagorna kring framställningen av övervakningen i skolan. Dock har det kunnat urskiljas att subjektspositionerna kan positionera sig olika inom samma diskurs. Detta kan tolkas som ett uttryck på maktens utövning, som inte låter sig förvaras eller förenas – den praktiseras från oräkneliga håll. Inom temat *övervakningens subjekt och objekt* placerar sig pedagoger som både övervakare och övervakad, vilket innebär att pedagogerna intar olika positioner inom samma diskurs. Eleverna har dock en given subjektsposition som uttrycks genom den outtalade osäkerheten inom temat *övervakningens syfte*. För att uppnå en säker miljö i skolan måste *säkerheten* stå i relation med något osäkert, detta osäkra framställs som elever. Detta bekräftas även inom temat *redskap för förebyggande av otillånta handlingar* där pedagogerna tenderade att kategorisera elever som problematiska. Övervakningsdiskursen konstruerar elever som subjektspositioner i skolan genom deras roll i den offentliga miljön. Denna roll kan också härledas till en gruppidentitet som eleven har med andra kamrater, vilket framgår av temat *övervakning som kränkning*. Slutligen i temat *medveten/omedveten övervakning* gick det att urskilja vissa mönster utifrån elevernas utsagor om övervakning som innebar att eleverna ansåg kameraövervakningen som en del i den offentliga miljön och något de inte reflekterade över. Enligt Foucault kan en individ aldrig bli

helt normaliserad, institutioner kan skapa ett samvete som leder till ett medvetande hos individen. Detta medför att ansvaret ständigt överförs på *jaget*. Därav är makten produktiv och kan skapa och upprätthålla subjektpositioner hos individer och samhällen. Eleverna är alltså medvetna om kameraövervakningen genom de normativa förväntningar som ställs genom deras subjektposition. På detta sätt kan eleverna samspela i det offentliga rummet utifrån vissa förväntningar övervakningen förmedlar.

Den övergripande teoretiska tolkningen som gjorts av de empiriska resultaten är att övervakning har blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället dels genom att framställningar i media kring kameraövervakning i svenska skolor tenderar att positionera elever som dem övervakade. Denna positionering har tagit sig i uttryck genom diskursiv makt som producerar och organiserar individer (*subjekten*). Studien visar även att framställningarna i media artikulerar kameraövervakning som en del av skolvärldens inlärningsprocess – vilket konstruerar normativa förväntningar på elever. Eleverna blir en del i en normaliseringsprocess för att upprätthålla social kontroll i samhället. Övervakningsdiskursen tar sig också i uttryck på mikro nivå genom att maktutövningen sker underifrån och är inneboende i alla relationer. Subjektpositioneringen av elever bekräftas även på mikro nivå då pedagoger i samspel med elever tenderar att positionera elever som övervakade. Detta sker genom kategorisering och artikuleringar om elevens position i det sociala rummet. Resultatet visar också att eleverna är medvetna om normaliseringsprocessen som sker genom övervakningen, samvetet har skapats genom normativa förväntningar vilka i sin tur skapat ett medvetande. Governmentality dvs. den disciplinära makten uttrycks genom de subjektpositioner som konstrueras och upprätthålls av samhället, i debatten och i institutionerna genom social kontroll.

7. Diskussion

Jag anser att uppsatsens syfte dvs. hur övervakning har blivit ett uttryck för maktutövning i det moderna samhället, dels att utreda hur övervakningsdiskurser i svensk massmedia framställts om kameraövervakning på svenska skolor samt hur övervakningsdiskurser främställts av de som övervakar och de som blir övervakade, har uppfyllts. Syftet om hur övervakningen blivit ett uttryck för maktutövning har tolkats utifrån en teoretisk analysram genom de empiriska resultaten av de ställda frågeställningarna. Jag är medveten om att materialet går att tolka på andra sätt, men utifrån de metoder och teorier som används har detta resultat åstadkommit. Resultatet kan inte generaliseras men det säger en del om den rådande situationen.

På både mikro och makro nivå visade resultatet att det sker en positionering av elever som övervakade genom framställningar av övervakningsdiskursen. Denna positionering är ett uttryck för maktutövning, i synnerhet inom det offentliga rummet och i allmänhet genom samhällsdebatten. Makt är ett relationellt begrepp som alltid står i relation till något, positionering och kategorisering av individer och grupper sker i förhållande till andra människor i samhället. Detta förhållningssätt präglas av maktrelationer vilka inte sker på lika villkor mellan människor. Det är de dominerande eller privligerade diskurserna som har en överordnad ställning i samhället som har rätt att göra anspråk på positioneringar och kategorisering. Som framgår av mikro analysen konstruerar pedagoger diskurser kring övervakningsdiskursen om elever subjektspostion såsom ”problematisk”, ”osäker” och ”otrygg”. På så vis placeras eleven in i en given position i en given tid och i ett givet rum. Vidare framgår det av resultatet att elever fostras in i pedagogiska, kulturella och politiska diskurser genom de normaliseringsprocesser som omfattar samhällets institutioner. Denna normalisering sker genom övervakning och skapar normativa förväntningar som konstrueras och upprätthålls i och av de dominerande diskurser. Eleverna är medvetna om de normativa förväntningarna genom övervakningen som fungerar som en guid för deras beteende, på detta sätt upprätthålls den sociala kontrollen i skolan och i samhället. Studiens resultat visar framförallt att makt utövas i relationer mellan diskurser samt att makten inte nödvändigtvis uppstår genom politiken eller staten utan snarare genom ”underifrån” genom inlärningsprocesser och kunskapsanspråk. Institutionerna producerar makt genom socialisation och normalisering, kameraövervakningen används som ett redskap för att upprätthålla den sociala kontrollen. Detta är givetvis ett väldigt effektivt sätt att organisera och disciplinera ett flertal individer med få resurser. För att relatera till avsnittet tidigare forskning skildrar Foucault det samtida straffet genom att det i större bemärkelse inriktar sig på kollektiv avskräckning mot brottsliga handlingar än individuell bestraffning. Utifrån de resultat som genererats i denna studie skulle den ”kollektiva avskräckningen” kunna relateras till kameraövervakningens effekter i skolan. Då kamerorna inte är riktade mot *något* (såsom sociala handlingar) istället mot *någon* (elever). Det är alltså inte enskilda handlingar som står i fokus för ”straffet” eller övervakningen, det är en kollektiv bestraffning för att *normalisera* avvikare. Min personliga övertygelse är att detta förhållningssätt till elever tenderar att skapa större motstånd till skolmiljön och ökad misstro till de vuxna. Vidare menar Foucault att ”straffet” existerar numera som ett abstrakt medvetande hos brottslingar och andra samhällsmedlemmar. Avvikande handlingar regleras numera genom kameraövervakningen som sätter guider för elevernas beteenden. Kamerorna behöver i regel inte ens vara på för att

eleven förstår de normativa förväntningarna som förmedlas genom övervakningen. Eleven är *medveten* om kameraövervakningens konstellation. Ansvaret för de avvikande handlingarna överförs på individen, i dennes själ och samvete. Utövningen av den sociala kontrollen genom kameraövervakning kan relateras till den *disciplinära makten* där synen på övervakningen ses som ett redskap för att normalisera ”avvikare”. Denna normalisering sker, som ovan angivet, genom normaliseringsprocesser och socialisationer där övervakningskameror används som redskap för att upprätthålla kontroll över människors beteende. Under avsnittet ”övervakning och makt” skildrar Foucault sin studie om makt genom relationen mellan makt, ideologi och diskurs i relation till det moderna systemen. Det är genom rationalisering, kunskapsanspråk och modernisering som maktutövningen sker inom ramen för samhällets institutioner. Där det offentliga rummet, dvs. skolan i denna studie, utgör ett idealiskt forum för att utöva normalisering och därmed makt. Det är genom den historiska utvecklingen som ett nytt maktförhållande har åstadkommit mot subjektet genom tvångssystem och den del av kunskapsanspråket som omfattar att fostra individer. Eftersom elever dessutom följer skollagen och därmed skolplikten följer även tvånget om att fostras.

Jag anser att det har funnits lite forskning kring kameraövervakning i skolan samt dess effekter, utfall och konsekvenser. För att få en helhetsbild av den ökade kameraövervakningen i skolan och vilken betydelse den har och kan få, tycker jag det bör bedrivas mer forskning inom området.

8.Källförteckning

Litteratur:

Burr, W (2003). *Social constructionsim*. London. Routledge

Brown, W (2006). *Regulation aversion, tolerance in the age of identity and empire*

Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design, choosing among five traditions*. London. Sage publications Ltd.

Foucault, M. (1974). *Övervakning och straff*. Arkiv förlag/A-Z förlag

Foucault, M (1970), *Diskursens ordning*. Installationsföreläsning vid Collège de France

Giddens, A. (2003). *Sociologi*. Lund. Studentlitteratur.

Laclau, E & Mouffe, C (2001) *Hegemony and socialist strategy*. Verso:Ny

Lukes, S (1986). *Power: A Radical View*. New York. New York University press.

Potter, J & Wetherell, M (2009) *Discourse and Social Psychologi*. Sage Pubns

Wedin, L & Sandell, R (2004). *Psykologiska undersökningsmetoder*. Lund. Studentlitteratur

Winther Jorgensen, M & Phillips L (1999). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund. Studentlitteratur

Övriga källor:

Norrköping nyheter (18/9 – 2009). *Tillåt övervakningskameror på skolorna*. Insändare

Länstidningen Södertälje, dagstidning (23/10 -2008). *Kameror ger tryggare skolor*. Debatt

Dagens nyheter (02/10- 2009) *Kameraövervakning på skolor är olagligt*. Debatt

PISA och OECD (2003), *rapport från program of international student assesment samt Organisation for economic CO-operation and development - om Svenska ungdomars kunskaper och attityder i ett internationellt perspetiv*. Skolverkets publikationer, best. nr: 04:869

Skolverket (2009), *rapport från skolverket om grövre våld i skolan*. Skolverkets publikationer, best nr: 09:1120

Datainspektionen (2009), *rapport från datainspektionen om ungdommar och integritet*. Datainspektionens publikation 2009:1

SVT.se(2009:01), www.svt.se/2.33831/1.1774759/kameraovervakning_i_skolorna_tillats?lid=puff_1774759

Vetenskapsrådet (1999), *vetenskapsrådets forskningsetiska principer*.

Bilagor

Bilaga 1

1. Intervju med elever om kameraövervakning i skolan Bakgrund

- Ålder
- Kön

Skolan

- Vilken årskurs går du i?
- Trivs du i skolan?
- Hur trivs du med dina pedagoger?
- Finns det mobbning eller annan diskriminering på din skola? Om ja, vad gör skolan åt det?
- Finns det skadegörelse och våld? Om ja, vad gör skolan åt det?

Framställningar kring övervakning

- Används kameraövervakning på din skola?
- Vad är din upplevelse av kameraövervakning?
- I vilket syfte tror du övervakningskameror installeras på skolan?
- Hur reagerade du när kamerorna installerades?
- Vilka attityder finns kring kamerövervakning på skolan?
- Hur upplever du att kameraövervakningen gjort skillnad i skolan?

Vem övervakas?

- Vem är kameraövervakningen till för?
- Övervakas både elever och pedagoger?
- Vart placeras övervakningskamerorna? varför just där?
- Vart finns det flest övervakningskameror?
- Är du medveten om när och var det kameraövervakningen sker?

Utfall av kameraövervakning?

- Upplever du att mobbning och diskriminering ökat eller minskat med kameraövervakning?
- Upplever du att våld och skadegörelse ökat eller minskat med kameraövervakning?
- Hur agerar du när du är medveten om att du övervakas? Är det någon skillnad i beteendet?

- Vem upplever du övervakar dig?
- Varför tror du att övervakning sker i skolor?

Etiska förhållningsätt i studien: Den insamlade informationen från intervjuerna kommer endast kommer att användas till den här studien. Du har rätt att förbli anonym i studien. Det bandade materialet kommer att bevaras på en säker plats där obehöriga inte har tillgång till materialet. När materialet har används i forskningssyftet kommer det att omintetgöras. Intervjun sker utifrån ditt eget medgivande och du har närsomhelt rätt att avbryta intervjun. (Vetenskaps rådet 1999)

Bilaga 2

Intervju med pedagoger angående kameraövervakning i skolor

Bakgrund

- Kön

Allmänt övervakning

- Hur uppfattar du att eleverna trivs på skolan?
- Finns det mobbning eller annan diskriminering på din skola? Om ja, vad gör skolan åt det?
- Finns det skadegörelse och våld? Om ja, vad gör skolan åt det?
- Hur används kameraövervakning i skolan för att förebygga dessa problem?
- Har kameraövervakningen varit effektivt och gett resultat?
- Vilka rutiner används vid kameraövervakning?

Vem övervakas?

- Vem är kameraövervakningen till för?
- Övervakas både elever och pedagoger?
- Är du medveten om när och var kameraövervakningen sker?
- Hur upplever du kameraövervakningen?
- Vad eller vem anser du kameraövervakas?
- Har ni tillgång till kameramaterialet?

Utfall av kameraövervakning

- Upplever du att mobbning och diskriminering ökat eller minskat med kameraövervakning?
- Upplever du att våld och skadegörelse ökat eller minskat med kameraövervakning?
 - Hur kan kameraövervakningen användas som ett redskap i verksamheten?
- Varför tror du att övervakning sker i skolor?

Etiska förhållningsätt i studien: Den insamlade informationen från intervjuerna kommer endast kommer att användas till den här studien. Du har rätt att förbli anonym i studien. Det bandade materialet kommer att bevaras på en säker plats där obehöriga inte har tillgång till materialet. När materialet har används i forskningssyftet kommer det att omintetgöras. Intervjun sker utifrån ditt eget medgivande och du har närsomhelst rätt att avbryta intervjun. (Vetenskaps rådet 1999)

